



<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i06.038>

QADIMGI SHARQ ALLOMALARI MEROSIDA DIN VA TIBBIYOT UYG‘UNLIGI

Bazarova Iroda Ravshanbekovna

Qo‘qon Universiteti Andijon filiali

“Tarix va Ijtimoiy fanlar kafedrası” tarix fanlari falsafa doktori, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi Sharq allomalari ilmiy merosida din va tibbiyotning o‘zaro uyg‘unligi, ularning inson salomatligini saqlash hamda jamiyat farovonligini ta‘minlashdagi ahamiyati keng tahlil qilinadi. Sharq uyg‘onish davrida yashab ijod qilgan buyuk allomalar tibbiyot ilmini diniy-ma‘naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlantirganlar. Ular inson salomatligini nafaqat jismoniy holat, balki ruhiy va ma‘naviy barkamollik bilan ham bog‘liq deb hisoblaganlar. Ayniqsa, Abu Ali ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy va boshqa mutafakkirlarning asarlarida sog‘lom turmush tarzi, gigiyena, kasalliklarning oldini olish, to‘g‘ri ovqatlanish, ruhiy muvozanat hamda shifokor axloqi masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Maqolada islom dinining ilm-fan, xususan, tibbiyot rivojiga ko‘rsatgan ijobiy ta‘siri, Qur‘on va hadislarda sog‘liqni saqlashga oid ko‘rsatmalar hamda ularning Sharq tibbiyot maktablari shakllanishidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, allomalarning ilmiy qarashlari zamonaviy tibbiyot va bioetika tamoyillari bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari qadimgi Sharq allomalari tomonidan yaratilgan ilmiy meros bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolayotganini, tibbiyot va ma‘naviyat uyg‘unligi inson salomatligini mustahkamlashning muhim omillaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Qadimgi Sharq allomalari, din va tibbiyot uyg‘unligi, islom tibbiyoti, Abu Ali ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy, sog‘lom turmush tarzi, tibbiy etika, bioetika, gigiyena, ma‘naviyat, shifokor axloqi, salomatlik, ilmiy meros, Sharq uyg‘onish davri.

Annotation. This article extensively analyzes the harmony of religion and medicine in the scientific heritage of ancient Eastern scholars, their importance in maintaining human health and ensuring the well-being of society. The great scholars who lived and worked during the period of the Eastern Renaissance developed medical science in close connection with religious and spiritual values. They considered human health to be related not only to physical condition, but also to mental and spiritual perfection. In particular, the works of Abu Ali ibn Sina, Abu Bakr al-Razi, Abu Rayhan al-Biruni and other thinkers paid special attention to the issues of a healthy lifestyle, hygiene, disease prevention, proper nutrition, mental balance and medical ethics. The

article highlights the positive influence of Islam on the development of science, in particular medicine, the instructions on health care in the Quran and hadiths, and their role in the formation of Eastern medical schools. The scientific views of the scholars are also analyzed in comparison with the principles of modern medicine and bioethics. The results of the study show that the scientific heritage created by ancient Eastern scholars remains relevant today, and that the harmony of medicine and spirituality is one of the important factors in strengthening human health.

Keywords: Ancient Eastern scholars, harmony of religion and medicine, Islamic medicine, Abu Ali ibn Sina, Abu Bakr al-Razi, Abu Rayhan al-Biruni, healthy lifestyle, medical ethics, bioethics, hygiene, spirituality, physician ethics, health, scientific heritage, Eastern Renaissance.

Kirish. Inson salomatligi har qanday jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Salomatlikni saqlash, kasalliklarning oldini olish va inson umrini uzaytirish masalalari qadim zamonlardan buyon din, falsafa va tibbiyot fanlarining diqqat markazida bo‘lib kelgan. Ayniqsa, Sharq sivilizatsiyasi tarixida din va tibbiyot bir-birini to‘ldiruvchi, insonning jismoniy hamda ma’naviy kamolotiga xizmat qiluvchi sohalar sifatida shakllangan. Sharq allomalari insonni yaxlit mavjudot deb hisoblab, uning sog‘lig‘ini nafaqat biologik, balki ruhiy, axloqiy va ma’naviy holati bilan ham bog‘liq holda talqin qilganlar. Shu sababli tibbiyot ilmi diniy va axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘un ravishda rivojlangan. [1, 24-b] VII–XIII asrlarda musulmon Sharqida ilm-fan va madaniyatning yuksalishi natijasida tibbiyot sohasi ham sezilarli taraqqiyotga erishdi. Islom dini ilm olishni insonning muqaddas burchi sifatida e’tirof etib, sog‘liqni saqlash, poklik, tozalik, me’yoriy ovqatlanish va zararli odatlardan saqlanish kabi masalalarga alohida e’tibor qaratdi. Qur’oni Karim va hadisi shariflarda inson salomatligini asrashga oid ko‘plab tavsiyalar mavjud bo‘lib, ular keyinchalik tibbiyot ilmining rivojlanishiga muhim zamin yaratgan. Natijada Buxoro, Samarqand, Bag‘dod, Damashq va Xorazm kabi ilm markazlarida mashhur tabiblar va olimlar yetishib chiqdi. [2, 37-b]. Sharq uyg‘onish davrining buyuk namoyandalari Abu Ali ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy, Ismoil Jurjoniyy va boshqa allomalar tibbiyot ilmini yangi bosqichga olib chiqdilar. Ularning ilmiy asarlarida kasalliklarning kelib chiqish sabablari, diagnostikasi, profilaktikasi, davolash usullari, farmakologiya, gigiyena hamda tibbiy etika masalalari chuqur yoritilgan. Ayniqsa, Ibn Sinoning mashhur Tib qonunlari asari bir necha asrlar davomida Sharq va Yevropa tibbiyot maktablarida asosiy qo‘llanma sifatida foydalanilgan. Uning qarashlarida inson organizmi, ruhiy holati va ma’naviy dunyosi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik alohida o‘rin egallaydi. [3, 52-b]. Qadimgi Sharq allomalari merosining yana bir muhim jihati shundaki, ular tibbiy faoliyatni yuksak axloqiy mas’uliyat bilan bog‘laganlar. Shifokorning bilimdonligi bilan bir qatorda halolligi, rahmdilligi, sabr-toqati va bemorga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lishi zarurligi ta’kidlangan. Bu qarashlar bugungi kunda zamonaviy bioetika va tibbiy etika

tamoyillarining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. [4, 18-b] Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tibbiyot texnologik jihatdan ulkan yutuqlarga erishayotgan bir davrda inson salomatligining ma'naviy va axloqiy jihatlarini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik muhimdir. Qadimgi Sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan din va tibbiyot uyg'unligi haqidagi g'oyalar bugungi kunda ham o'z ilmiy va amaliy ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ularning merosini o'rganish sog'liqni saqlash tizimida insonparvarlik, tibbiy etika va ma'naviy qadriyatlarni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois ushbu maqolada qadimgi Sharq allomalari ilmiy merosida din va tibbiyotning o'zaro uyg'unligi hamda uning zamonaviy tibbiyot rivojida o'rni tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Qadimgi Sharq sivilizatsiyasida din va tibbiyotning o'zaro bog'liqligi. Qadimgi Sharq xalqlari tarixida din va tibbiyot bir-biridan ajralmas tushunchalar sifatida qaralgan. Inson salomatligi nafaqat jismoniy holat, balki ruhiy va ma'naviy poklik bilan ham bog'liq deb hisoblangan. Sharq mutafakkirlari inson organizmini mukammal yaratilgan tizim sifatida talqin qilib, uni asrash va sog'lom saqlashni diniy hamda axloqiy burch darajasiga ko'targanlar. Islom dini paydo bo'lgach, sog'liqni saqlash, gigiyena, tozalik va profilaktika masalalariga bo'lgan e'tibor yanada kuchaydi. Qur'oni Karim va hadisi shariflarda inson salomatligini asrash, poklikka rioya qilish, me'yorida ovqatlanish va zararli odatlardan tiyilish haqida ko'plab ko'rsatmalar berilgan. Ushbu tamoyillar keyinchalik Sharq tibbiyot maktablarining shakllanishida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qildi. Sharq olimlari inson salomatligini faqat kasalliklarni davolash bilan emas, balki ularning oldini olish bilan ham bog'lashgan. Bu esa zamonaviy profilaktik tibbiyot tamoyillariga mos keladi. O'sha davr tabiblari sog'lom turmush tarzini shakllantirishni eng samarali davolash usullaridan biri deb hisoblaganlar. Abu Ali ibn Sino merosida din va tibbiyot uyg'unligi Sharq tibbiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Abu Ali ibn Sino o'z ilmiy faoliyatida tibbiyot, falsafa va ma'naviyatni bir butun tizim sifatida talqin qilgan. Uning mashhur Tib qonunlari asari nafaqat tibbiyot, balki inson salomatligining axloqiy va ruhiy jihatlarini ham qamrab oladi. Ibn Sino inson salomatligini saqlash uchun olti muhim omilni ko'rsatadi: toza havo, me'yoriy ovqatlanish, jismoniy faollik, uyqu va dam olish, ruhiy muvozanat hamda organizmdan zararli moddalarni chiqarib tashlash. Ushbu qarashlar bugungi kunda ham sog'lom turmush tarzining asosiy elementlari sifatida e'tirof etiladi. Alloma ruhiy holatning inson organizmiga ta'sirini alohida ta'kidlagan. Uning fikricha, qo'rquv, g'azab, qayg'u va tushkunlik organizm faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, xotirjamlik va ijobiy hissiyotlar esa sog'liqni mustahkamlaydi. Bu qarashlar zamonaviy psixosomatik tibbiyot nazariyalari bilan hamohangdir. Abu Bakr ar-Roziy ilmiy merosida tibbiy etika Abu Bakr ar-Roziy Sharq tibbiyotining rivojiga ulkan hissa qo'shgan olimlardan biridir. U kasalliklarni ilmiy kuzatish va tajriba asosida o'rganishga katta ahamiyat bergan. Ar-Roziy shifokor faoliyatining markazida inson manfaatlari turishi kerakligini ta'kidlagan. Olimning

fikricha, shifokor bemorga nisbatan mehribon, sabrli va mas’uliyatli bo‘lishi zarur. U davolash jarayonida bemorning ruhiy holatini hisobga olish muhimligini qayd etgan. Bu g‘oyalar bugungi zamonaviy tibbiy etika tamoyillarining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Ar-Roziy ilmiy bilim bilan bir qatorda axloqiy poklikni ham muhim deb bilgan. Uning asarlarida shifokorlik kasbi nafaqat ilmiy, balki ma’naviy mas’uliyat ham ekanligi ta’kidlanadi. Abu Rayhon Beruniy qarashlarida sog‘liq va ma’naviyat Abu Rayhon Beruniy tabiiy fanlar, farmakologiya va tibbiyot rivojiga ulkan hissa qo‘shgan allomalardan biridir. Uning dorivor o‘simliklar, mineral moddalar va tabiat hodisalariga bag‘ishlangan tadqiqotlari tibbiyot fanining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Beruniy ilm-fanni insoniyat manfaatlariga xizmat qilishi kerak bo‘lgan vosita deb hisoblagan. U ilmiy izlanishlarni ma’naviy poklik va halollik bilan uyg‘un holda olib borishni targ‘ib qilgan. Uning qarashlarida ilm va e’tiqod bir-biriga zid emas, aksincha inson kamolotiga xizmat qiluvchi ikki muhim omil sifatida talqin qilinadi. Islom ta’limotida gigiyena va profilaktika masalalari Islom dinida poklik imonning bir qismi sifatida qaraladi. Tahorat, g‘usl, kiyim-kechak va yashash joyining tozaligiga rioya qilish haqidagi ko‘rsatmalar inson salomatligini saqlashga xizmat qiladi. Zamonaviy tibbiyot nuqtai nazaridan ham gigiyena qoidalariga amal qilish ko‘plab yuqumli kasalliklarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Sharq allomalari ushbu diniy tamoyillarni ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ular toza suvdan foydalanish, ovqatlanish gigiyenasi, jismoniy faollik va atrof-muhit tozaligini sog‘liqni saqlashning asosiy omillari sifatida e’tirof etganlar. Sharq allomalari merosining zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyati Bugungi kunda tibbiyot fanida yuqori texnologiyalar, sun’iy intellekt va innovatsion davolash usullari keng qo‘llanilayotgan bo‘lsa-da, insonparvarlik, tibbiy etika va ma’naviy qadriyatlar o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Qadimgi Sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar zamonaviy bioetika, profilaktik tibbiyot, sog‘lom turmush tarzi va psixologik salomatlik konsepsiyalarining rivojlanishida muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ularning ilmiy merosi inson salomatligini jismoniy, ruhiy va ma’naviy jihatlarning yaxlit birligi sifatida ko‘rib chiqishga undaydi. Shu sababli Sharq allomalari yaratgan ilmiy-falsafiy qarashlar nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi tibbiyot amaliyotida ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Bu meros tibbiyot xodimlarida kasbiy mas’uliyat, insonparvarlik va axloqiy fazilatlarni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

XULOSA

Qadimgi Sharq allomalari merosi insoniyat ilmiy tafakkuri tarixida alohida o‘rin egallaydi. Ularning asarlarida din va tibbiyot bir-birini to‘ldiruvchi, inson salomatligi va farovonligini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim omillar sifatida talqin etilgan. Sharq mutafakkirlari inson organizmini jismoniy, ruhiy va ma’naviy jihatlarning yaxlit tizimi deb qarab, sog‘liqni saqlashda nafaqat davolash, balki kasalliklarning oldini olish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va axloqiy tarbiyani rivojlantirish zarurligini ta’kidlaganlar. Abu Ali ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy kabi buyuk allomalarning ilmiy qarashlari tibbiyotning nazariy va amaliy rivojiga ulkan hissa qo‘shgan. Ular tomonidan ilgari surilgan gigiyena, profilaktika, to‘g‘ri

ovqatlanish, ruhiy salomatlik, shifokor etikasi va insonparvarlik tamoyillari bugungi zamonaviy tibbiyotning ham muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Ayniqsa, shifokorning kasbiy bilim bilan bir qatorda yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo‘lishi haqidagi qarashlar hozirgi davrda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, islom sivilizatsiyasi va Sharq allomalari yaratgan ilmiy meros tibbiyot fanining rivojlanishida muhim nazariy poydevor vazifasini bajargan. Din tomonidan targ‘ib etilgan poklik, sog‘lom turmush tarzi, me‘yoriy hayot kechirish va inson qadr-qimmatini ulug‘lash kabi g‘oyalar tibbiyotning asosiy maqsadlari bilan uyg‘unlashgan holda jamiyat salomatligini mustahkamlashga xizmat qilgan. Xulosa qilib aytganda, qadimgi Sharq allomalari merosida aks etgan din va tibbiyot uyg‘unligi bugungi kunda ham ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, zamonaviy tibbiyot, bioetika hamda sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirishda muhim manba sifatida xizmat qilmoqda. Ushbu boy ilmiy-ma‘naviy merosni chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish sog‘lom avlodni tarbiyalash, tibbiy madaniyatni yuksaltirish hamda inson salomatligini mustahkamlashga munosib hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tib qonunlari. Toshkent: Fan nashriyoti, 1981. Abu Rayhon Beruniy. Saydana fi-t-tibb (Tibbiyotda dorishunoslik). Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 1993.
2. Abu Bakr ar-Roziy. Al-Hoviy (Tibbiyotga oid ensiklopedik asar). Tehron: Iran University Press, 2000.
3. Qur'oni Karim. Toshkent: Movarounnahr nashriyoti, 2022. Sahihi Buxoriy. Toshkent: Hilol-Nashr, 2020.
4. Muhammad al-Xorazmiy va Sharq uyg‘onish davri allomalari merosi. Toshkent: Akademnashr, 2021.